

Bánszki Hajnalka

ÉBREDÉSI MOZGALMAK A NYÍREGYHÁZI EVANGÉLIKUS GYÜLEKEZETBEN A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A 19. század közepétől a polgárosodás együtt járt a szekularizálódás folyamatával, aminek következménye volt, hogy egyre többen veszítették el kapcsolatukat egyházukkal. A polgárság és az értelmiség mellett a periférián élő munkásrétegekben és a falusi közösségekben is érezhetően teret veszített az egyház. A vallástól való eltávolodás mellett ugyanakkor megjelentek és híveket nyertek maguknak a protestáns egyházakhoz kötődő ún. szabadegyházi közösségek és az egyéb kisegyházak, amelyeket a korabeli nyelvhasználatnál élve „szektáknak” neveztek.

Mint hogy a 18. századi migráció egyik fő motivációja éppen a szabad vallásgyakorlás lehetősége volt, az Alföldet különböző vallást követő és más nyelvet beszélő közösségek népesítették újra: katolikus és evangélikus németek, evangélikus szlovákok, ortodox szerbek, ortodox és görögkatolikus románok, református magyarok stb. Nyíregyháza területére a század közepén a térség földesurának, gróf Károlyi Ferencnek a felhívására érkeztek Békés vármegyéből, majd később a Felvidékről is tót nyelven beszélő, evangélikus vallású szabad menetelű jobbágyok. A rendelkezésre álló földek és a részükre nyújtott kedvezmények mellett evangélikus vallásuk szabad gyakorlása is a telepítés sikerességének kulcsa volt. Vallásuk gyakorlása kezdetben nem volt problémamentes és a későbbi évtizedekben is sokszor kerültek konfliktusba miatta, mivel az új közösséggel szemben ellenszenvvel viseltető Szabolcs vármegye római katolikus vezetése többször fellépett a gyülekezet ellen.

A szórványban élő szlovákok öntudatának legfontosabb része felekezeti hovatartozásuk volt, mint a környező (többségi) társadalomtól megkülönböztető sajátos jegy, hiszen a Felvidéken kívül élő szlovákság több mint kétharmada az evangélikus vallást követte. A népcsoportok saját tanítóikkal és lelkészeikkel érkeztek az új földre, ahol első dolguk volt vallásgyakorlásuk tereinek létrehozása: templomot emeltek, temetőt nyitottak és iskolát alapítottak.¹ Egyházi öngazgatásuk pedig hosszú időn keresztül a közösség irányítását is jelentette, így a gyülekezet világi vezetésében és a városvezetésben ugyanazok vállaltak részt. Ez a gyakorlat a polgárosodás idején is megmaradt. Az evangélikus lelkészek és tanítók felvidéki tanulmányaik során megismerkedtek a szlovák nyelvű szellemi élettel és a születő szlovák nemzeti eszmékkal, amelyek éppen

¹ Ján Botík: Princípy etnokonfesionality v živote dolnozemských Slovákov. In: Konfesia a národ. Kontexty konfesionalnej a národnej identity slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí. Szerk. Mária Žiláková, Krisztína Eszter Szudová, József Demmel. Békéscsaba, 2017. 11–21.

egyházi körökből indultak ki. A 19. század közepétől, de leginkább a 60-as, 70-es éveitől kezdődően a dél-alföldi szlovákok körében így megjelent a nemzeti ébredés gondolata, közvetítői elsősorban az evangélikus egyház képviselői voltak (például Kollár János,² Haán Lajos³ vagy Sztraka Károly⁴). A szlovák nemzeteszme újabb tartalommal töltötte meg a gyülekezeti alkalmakat. Annak ellenére, hogy Nyíregyházán az evangélikus egyház nem vett részt a népi kultúra ápolásában és alakításában, mint ahogyan tette azt a dél-alföldi szlovák közösségekben, a városba is a felekezettel szorosabb-lazább kapcsolatban álló prédikátorok útján jutottak el a szlovák nemzeti gondolatok. Nyíregyházán a 20. század eleji vallásos ébredési mozgalmak részben összefonódnak a nemzetiségi nyelv megtartásának ügyével.

A 19. század közepére az istentiszteletek váltak az anyanyelvi nyelvgyakorlás egyetlen hivatalos színterévé. Leghamarabb a városi közigazgatásból tűnt el a szlovák nyelv, 1810 után a városi jegyzőkönyvekben és szerződéseikben már nem találkozunk szlovák szövegekkel. 1836-ban pedig úgy határoztak, hogy ezután a közhírré tételések is magyarul történjenek, mivel a tót lakosság egyre inkább érti az ország nyelvét.⁵

Az egyházban a nyelvváltás lassabban folyt le, hiszen a lutheri reformáció alaptétele és sikerének kulcsa volt az anyanyelvűség. Az istentiszteletek nyelvében a 20. század közepéig jelen volt a szlovák, de az egyház vezetésének deklarált szándéka volt, hogy a magyar nyelvnek nagyobb teret adjon. Ugyanakkor ennek azt az előfeltételt szabta, hogy a hívek kellőképpen értsék a magyart, így nem haladhatott ebben gyorsabban annál, mint amit a lakosság nyelvtudása lehetővé tett. Már a 19. század elejétől szorgalmazták a magyarul prédikálást, fokozatosan növelték a magyar istentiszteletek

² Ján Kollár (Mosóc, 1793 – Bécs, 1852) evangélikus lelkész, költő, a szlovák nemzeti ébredés egyik vezéralakja. A pozsonyi líceum elvégzése után német egyetemeken tanult. 1819-ben Besztercebányán szentelték fel, majd a pesti egyházközség lelkésze lett. A szláv kölcsönösség szószólója, a králicei Biblia nyelvének (ún. bibliščina) nemzetnyelvvé válását támogatta, ezért Ludovit Štúr körével hűvös viszonyban állt. A szabadságharc után a bécsi egyetemen kapott állást, itt halt meg 1852-ben.

³ Ludovit Haán (Sámsonháza, 1818 – Békéscsaba, 1891) evangélikus lelkész, történetíró, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Nógrád vármegyében született evangélikus lelkész fiaként, de Békéscsabán nőtt fel. Felsőfokú tanulmányait Eperjesen végezte, majd több német egyetemen hallgatott teológiát. Lelkészként először Selmezbányán szolgált, majd 1848-tól Nagylakon, 1855-től pedig Békéscsabán lett lelképásztor. Nemzetőrként részt vett a szabadságharcban. Lelkészként elkezdte gyűjteni a békéscsabai szlovák népdalokat, megírta a gyülekezet történetét, majd Békés vármegye monográfiáját, 1877-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Aktív kapcsolatot tartott fent a szlovák szellemi élettel, de a magyar történész körökkel is.

⁴ Karol Straka (Apostag, 1803 – Békéscsaba, 1863) evangélikus tanító, költő, kertész. Iskoláit Mezőberényben végezte, majd a pozsonyi líceumban tanult. 1825-től harmincnolc éven keresztül tanítóként szolgált Békéscsabán. Szlovák nyelvű verseket írt, 1837-ben a Szlovák Olvasó Társaság megalapítói soraiban láthatjuk.

⁵ Kujbusné Mecsei Éva: Nyíregyháza az újjátelepítés időszakában. In: Nyíregyháza története, I. A 13. századtól a román megszállásig. Szerk. Németh Péter. Nyíregyháza, 2010. 123–254. 223.

számát, a gyülekezeti élet egyre több színterére igyekeztek bevezetni, például a tót csoport mellett magyar nyelvű konfirmációra való felkészítés indult,⁶ a templom előtti kihirdetés előbb két nyelven, majd magyarul történt,⁷ az alsóbb osztályokban a hittan is kétnyelvű lett.⁸ A magyarosítással párhuzamosan pedig igyekeztek a szlovák nyelv megtartását célzó törekvéseknek elejét venni, akár a városi hatóságokkal együttműködve.⁹ A 20. század fordulójára a magyarosító törekvések felgyorsultak és a szlovákok igyekeztek a lehető legnagyobb mértékben kiszorítani. Az 1880-as évek közepén az oktatás nyelveként a városi elemi iskolákban már nem említik a szlovákokat,¹⁰ és a tanyai iskolákban is lassan a magyar vált az egyedül használatossá. A Tranoscius-féle énekeskönyv egy részét 1913-ra magyarra fordították és *Nyíregyházi kis énekeskönyv* címen kiadták a gyülekezet számára, hogy a megszokott dallamok magyarul éneklése is a magyar nyelv ügyét szolgálhassa. Ettől az évtől vezették be a tisztán magyar nyelvű istentiszteleteket is, egyelőre évi hét alkalommal.¹¹ A magyarosítás a kortársak számára is jól érzékelhető folyamat volt.¹²

A szétszórt tanyavilágban nem volt egyszerű a hívek lelki gondozását megoldani. A majd 20 ezres gyülekezetnek mindössze egy temploma volt, a tanyai iskolákban időnként ugyan tartottak egyházi esteket, amikért a helyi tanítók feleltek, de a lelkészek nem gyakran léptek a templom falain kívülre. Az ősök erőn felüli áldozatvállalásával épített evangélikus templom a közösség számára integráló erővel bírt, amelynek vasárnaponkénti látogatását sokáig annak ellenére fontosnak tartották, hogy a távolabbi tanyabokrok 15–20 kilométerre feküdtek a központtól. A tanyán élők napi szinten hitüket leginkább családon belül, a házi ájtatosság formáin (reggeli vagy esti imád-

⁶ Susztek Sámuel nyíregyházi evangélikus tanító feljegyzései, 1830–1849. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2018.

⁷ Uo. 213.

⁸ Uo. 248.

⁹ 1910-ben a tanyákon az egyik helyi temetkezési vállalkozó szlovák reklámlapokat terjesztett, félve a vezetés rosszallásától a gyülekezet vezetése arra kérte a gazdákat, hogy adják le a lapokat a polgármesteri hivatalban. Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet Levéltára (továbbiakban: NyEL), E/6. A nyíregyházi ág. hitv. ev. egyház egyháztanácsai és képviselőtestületi jegyzőkönyvei. Képviselőtestület jegyzőkönyve, 13/1910. 125.

¹⁰ Kedves Júlia: Nemzetiség és nyelvhasználat a nyíregyházi evangélikus népiskolákban. Vörös Postakocsi, 2011. 1. sz. 33–45. 37.

¹¹ NyEL, A Tiszai Evangélikus Egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyve, 1913. szeptember 17–18. 94.

¹² Leffler Sámuel éppen az evangélikus egyházat teszi az asszimilációért felelőssé. Leffler Sámuel: Nyíregyháza története. In: Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, 1900. 86–131. 114.; Leffler Sámuel (1851–1915) gimnáziumi tanár, a nyíregyházi evangélikus gimnázium igazgatója, a város társadalmi életének tevékeny tagja. Latin nyelvtanárként gimnáziumi tankönyveket írt, verseket fordított. 1893–1897 között rendezte és darabonként lajstromozta a város addig rendezetlen levéltárát, az általa összeállított alaplettár ma is a város legrégebbi iratainak legfontosabb segédlete.

ságok, bibliaolvadás, éneklés) keresztül tudták gyakorolni. A népi vallásosságra jellemzően, a nyíregyházi evangélikus szlovákok is rendszeressé tették a hitgyakorlásukban nem lutheránus elemeket. Erős befolyást gyakoroltak rájuk a katolikus felekezetek, akiktől számos szokást vettek át: így búcsúra jártak Máriapócsra, házukat az „oroszló” pappal szenteltették fel, karácsonykor betlehemeztek.¹³

A 19–20. század fordulóján, a vallásgyakorlás alkalmait keresők körében több belülről jövő, egymáshoz kapcsolódó ébredési hullám is lezajlott, amelyek megfelelő talajt biztosítottak az erősebb, kiforrottabb mozgalmak meghonosodásának. A nyíregyházi ébredő közösségeket tútul beszélő vándorprédikátorok nyerték meg, így a mozgalom túllépett a vallásgyakorlás keretein.

A vallási mozgalmak, ill. szabadegyházak térnyerése nem sajátos helyi jelenség, ugyanezt megfigyelhetjük az ország más részein is, például a békési szlovákok körében, ahol a 19. század közepétől megjelenő puritán paraszti közösségek sok hívet nyertek meg maguknak.¹⁴ A szabadegyházak legerősebben a protestáns vidékeken terjedtek el. Közös vonásuk, hogy az őskeresztény egyház mintájára puritán egyszerűséget hirdettek. Nagy hangsúlyt helyeztek a misszióra, amely egyrészt jelentette a hívek között végzett aktív térítő munkát, másrészt pedig céljuk volt a folyamatos terjeszkedés, új missziós területek alapítása, sok magyarországi közösség pedig maga is valamely külföldi anyaegyház patronálását élvezte. A klerikális egyházakkal szemben, az új közösségekben fontos volt a gyülekezet tagjainak részvétele nemcsak a gyülekezet irányításában, hanem az istentiszteletek, imaórákon végzett szolgálat útján is. A közösségek élete általában aktív volt: énekkarokat alapítottak, önművelődési köröket hoztak létre, vallásos irodalmi műveket adtak ki, amelyeket terjesztettek a hívek között.

Az új irányzatok széles kört vonzottak: egyrészt a szabadegyházi forma a legbuzgóbb egyháztagok számára vallásuk megélésének mélyebb lehetőségét kínálta, így a szabadegyházak megjelenésével a protestáns egyházak a legbuzgóbb híveik közül is vesztettek.¹⁵ Másrészt a prédikátorok elérték azokat, akik kapcsolata már korábban meglazult saját felekezetükkel, vagyis meg tudták szólítani a szegényebbeket és a perifériára szorult munkástömegeket, valamint az egyházközségük központjától távol élőket, mint például a nyíregyházi tanyabokrok lakosságát, akiknek a távolság miatt a heti istentiszteleteken való részvétel nehézkes volt, lelki gondozásukra lelkészeik nem mentek helybe, kiszorultak a gyülekezet napi életéből.

¹³ Márkus Mihály: *Bokortanyák népe*. Tanya, falu, mezőváros, III. Budapest, 1943. 265–267.

¹⁴ Khaled A. László: *A magyarországi metodizmus története 1920 és 1948 között*. Egy vallási alternatíva esélyei Trianontól a fordulat évéig. Doktori disszertáció. Pécs, 2011. (a továbbiakban Khaled, 2011.) 94.

¹⁵ Szigeti Jenő: *A magyarországi szabadegyházi közösségek keletkezése és a protestáns egyházak*. *Theologiai Szemle*, 1976. 3–4. sz. 71–77. 71.

Közös jellemzőjük volt az is, hogy a hívek egyszerre voltak tagjai anyaegyházuknak, és vettek részt az új egyház által szervezett közösségi alkalmakon. Ez egyrészt természetes következménye annak a ténynek, hogy az új felekezetek nem rendelkeztek azokkal az intézményrendszerekkel, amelyeket a történelmi egyházak évszázadok alatt építettek ki, másrészt fontos jogosultságaik sem voltak, hiszen az anyakönyvezést csak bevett egyházak végezheték, harmadrészt pedig az új protestáns irányzatok többnyire személyes megtérésen alapuló felnőtt keresztséget hirdettek. Ezeknek köszönhetően a hívek nem is tudták kapcsolataikat teljesen megszakítani anyaegyházukkal. A polgári anyakönyvezés nyitotta meg az új egyházak függetlenedésének útját, mert ennek bevezetésével már nem volt feltétel a valláshoz tartozás. A következő lépést pedig a baptista felekezet elismerése jelentette 1895-ben, az 1895. évi XLIII. tc. pedig már szabad vallásgyakorlást biztosított.

Nyíregyházán több új vallási mozgalom megjelent a századfordulótól. Ezek közül néhány, akár a kezdetektől, önálló gyülekezet-alapítási szándékkal lépett fel, más részük viszont megmaradt a népi vallásosság spontán megnyilvánulási formájaként, nem lépett ki az evangélikus egyház kebeléből. Először a baptisták érkeztek a városba, de nem tudták olyan erősen megvetni a lábukat, mint más területeken, ugyanakkor a városból indulva, az egész megyére kiterjedő missziós tevékenységet folytattak. 1901-ben saját imaházat vásároltak maguknak a Víz utcában, 1911-ben a Rózsa utcába költöztek, 1922-ben bővítették imaházukat. Sallay László lelképásztor 1906-tól 1945-ig vezette a gyülekezetet, előbb misszionáriusként, majd a háború után a városba költözött állandó lelkészként. Az istentiszteletek és imaórák nyelve kizárólag a magyar volt. A fogalmak tisztázása érdekében érdemes megjegyezni, hogy ún. felekezeten kívüli baptistaként tartották számon azokat a közösségeket is, akik eredeti felekezetükből kiléptek, de nem kívántak a bevett baptista egyházhoz csatlakozni. Számuk a két világháború között folyamatosan nőtt. Jellemző ezekre a közösségekre a felekezeti bizonytalanság: hamar felbomlottak, tagjai más irányzatokhoz csapódtak.¹⁶

A 20. század elején egy evangélikus testvérpár, eredeti foglalkozásukat tekintve iparosok, Veczán Pál és János kezdeményezésére több vallásos kör is alakult. Az egyes csoportok részben egy időben voltak jelen és gyülekezeteik sokszor ugyanazokat vonzották. A helyi evangélikus egyház eleinte kedvezően fogadta a hívek lelkesedését, voltak lelkészek, akik ellátogattak a közösségi alkalmakra, egyházi helyiséget is rendelkezésükre bocsátottak. Tulajdonképpen az egyház vezetése a hit elmélyítését szolgáló közösségi alkalmakat látott ezen új kis imaközösségek működésében.

¹⁶ Például a tiszakanyári felekezeten kívüli baptista mozgalom néhány évet élt meg csak, 1933-ban alapították, 1939-re hívei már a Jehova tanúi, a pünkösdista és az adventista „szekták” tagjai voltak. Orosz Tamás: Szekták Szabolcsban. In: Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Nyíregyháza, 1939. 161–165. 162.

Egyik legjelentősebb körük a Bethánia Egyesület¹⁷ helyi fiókja volt, amelynek tagjai Veczán János Virág utcai házában gyülekeztek. Az evangélikus egyháztanács tagjai „a legmelegebb érdeklődéssel” vettek tudomást a mozgalomról, nemcsak engedélyezték, hanem támogatták is tevékenységüket, igyekezve biztosítani felette a lelkészek felügyeletét.¹⁸ A csoportban azonban sok feszültség volt, ami a felbomláshoz vezetett, az Egyesület Soltész Gyuláné vezetésével működött tovább. 1920-ban megalapították az Élim Nyomorék Gyermekeket.

A hívek készek voltak anyagilag is hozzájárulni az imacsoport működéséhez, néhány vagyonosabb család is csatlakozott hozzájuk. A Veczán Pál vezette közösség tagjai 1911-ben már házat vásároltak maguknak a belvárosban, a Szarvas utcán. Több, szlovákul beszélő igehirdető (Csincsurák Sámuel,¹⁹ Rohácsek János, Urbán Márton) járt 1909–1911 folyamán a gyülekezetben. Az anyagilag is megerősödött közösségben egy idő után felébredt az önigazgatás igénye, és 1911-ben vezetésükre Rohácsek Józsefet²⁰ hívták meg.

Rohácsek korábban is járt már igehirdetőként a városban, szlovákul tartott hirdetései és szenvedélyes beszédei miatt ekkor már az evangélikus egyház vezetése is gyanakvással kísérte működését,²¹ amelyet az óturai kékkeresztes mozgalom támogató-

¹⁷ A Bethánia Egyesület (Élő keresztyén szövetség, C.E. Szövetség) Francis E. Clark portlandi presbiteriánus lelkész kezdeményezésére indult laikus mozgalom, amely a hit elmélyítése mellett aktív missziós tevékenységet és karitatív munkát végzett. Magyarországon 1903-ban jelent meg, a mozgalmat 1950-ben felszámolták. A rendszerváltás után szerveződött újjá. 1922. március 2–3. között a mozgalom amerikai alapítóját is vendégül látták Nyíregyházán. Nyírvidek, 1922. február 25. 3.

¹⁸ NyEL, E/6. A nyíregyházi ág. hitv. ev. egyház egyháztanácsai és képviselőtestületi jegyzőkönyvei. Képviselőtestület jegyzőkönyve, 7/1913. 291.

¹⁹ Samuel Činčurák (Pincéd, 1883 – Rimaszombat, 1952): dél-bácskai szlovák misszionárius, író, költő. Az első világháború előtt a kékkereszt mozgalom támogatásával az alföldi szlovákok körében végzett igehirdetői munkát, katonaként részt vett az első világháborúban, Csehszlovákia megalakulása után Szlovákia területére költözött. Szépírói műveiben a vallásos tematika mellett a szociális és nemzetiségi problémák jelennek meg. Életéről lásd Július Lomenčík: Zabudnutý spisovateľ (Samuel Činčurák v kontexte slovenskej literatúry). In: Slovenské pohľady 2019. 2. sz. 8–16.

²⁰ Jozef Roháček (Rohácsek József) a Nyitra vármegyei Óturán született 1877-ben, kereskedőnek tanult. 1898-ban csatlakozott az óturai Kristina Royová és testvére által alapított kékkeresztes mozgalomhoz. 1911-ben érkezett Nyíregyházára, 1912-ben Budapesten megjelentette a négy evangélium szlovák fordítását. A háború éve alatt a Monarchia hadseregében szolgált táborigaznökként, majd 1918-ban visszatért a városba. Perbe fogták, letartóztatták, 1921-ben szabadult. Ezután Csehszlovákiába költözött. Csehszlovákiában a kékkereszt egyik vezetője lett, beiratkozott a pozsonyi egyetem teológia szakára. Szlovák Testvér Egyház néven új egyházzá kívánta szervezni a mozgalmat, végül a Cseh Testvérek Egyházához (*Jednota československá*) csatlakoztak. 1924-re elkészült az Újtestamentum szlovák fordításával, majd 1935-re az egész Bibliát lefordította. 1962-ben hunyt el Pozsonyban.

²¹ NyEL, E/6. A nyíregyházi ág. hitv. ev. egyház egyháztanácsai és képviselőtestületi jegyzőkönyvei. Egyháztanács jegyzőkönyve, 102/1912. 269.

sával végzett. A 19. század végén kezdődött nemzetközi mozgalom célja az alkoholizmus visszaszorítása volt a személyes hitélet megújítása által. Képviselői gyakran képzettség nélküli hittérítők voltak, akik személyes karizmájukkal nyerték meg a híveket. A vallásos buzgalom mellett követőiknek tiltották az alkoholfogyasztást, a dohányzást, a mulatozást, a táncot. Rohácsek bibliaóráin rendszerint 30–40 fő vett részt, de rendszeresen tartott összejövetelt házaknál, látogatta a gyülekezetébe tartozó családokat. Laikus segítőt külön oktatta. Híveit vallásos irodalom olvasására is buzdította, ezen kívül zeneelméletet tanított és zenekart szervezett a kör tagjaiból.²²

Őt és két társát 1913-ban perbe fogták pánszláv propaganda vádjával, a per országos figyelmet kapott. Rohácsek a vádak szerint szlovák nyelvű röpiratot terjesztett, amin az evangélikus egyház ellen uszított. A röpiratot feltehetően Túrócszentmártonban nyomtatták. Az istentiszteleteken csak szlovákul beszéltek, arra buzdította híveit, hogy a hatóságokkal való érintkezésben se használják a magyar nyelvet, adományokat gyűjtött a különböző szláv missziók számára.²³ Aggodalmat keltett a hívek házvásárlása is, mert sajtóértesülések szerint azt Rohácsek az óturai misszió nevére kívánta bejegyeztetni. A bíróság a kb. 2-300 főt számláló gyülekezetet, amely ebben az időben Bethel Egylet néven, engedély nélkül működött, feloszlatta és vagyonát elkobozta, Rohácseket pedig arra hivatkozva, hogy „létfenntartási alapot felmutatni nem tudott”,²⁴ kiutasította a városból. A gyülekezet vezetője számára, hogy biztosíthassa a városban maradását, házat vásárolt az Ér utcában.²⁵ A prédikátort 1915-ben besorozták a Monarchia seregébe, távollétében felesége és a gyülekezet tagjai vezették a közösséget.²⁶

A háború után visszatért, de 1920-ban ismét vád alá helyezték. A vád szerint a háborúban ellenfél csehekét és oroszokat „testvéreink”-nek nevezte, a gyülekezetben imádkoztak értük és arra buzdította a tót lakosságot, hogy a román megszállók által végzett népszámlálás során magukat „szlovák” nemzetiségűnek vallják. A bíróság az első fokon hozott ítélet indoklásában kifejtette, hogy nem azt róta fel a vádlottnak, hogy hallgatósága tagjait „tót” származására figyelmeztette és abban meg akarta őket erősíteni. Képviselőjét dr. Fleischer Gyula methodista ügyvéd látta el, más nem volt hajlandó vállalni az ügyet.²⁷ Nyolc hónapot töltött vizsgálati fogságban Debrecenben, első fokon bűnösnek találták izgatás büntette és a közrend elleni kihágás vádjában és

²² Lubica Falfánová: K spolkovému životu v meste. Slovenský národopis 2000. 3-4. sz. 261–276. (a továbbiakban Falfánová, 2000.) 270.

²³ Az Ujság, 1913. február 8. 12.

²⁴ Nyírvidék, 1913. február 6. 3.

²⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL SZSZBML), V. 77. c. Nyíregyháza r. t. polgármesterének iratai. Igazgatási iratok, 1872–1950. (a továbbiakban V. 77. c.) IV. 87/1919.

²⁶ Márkus József András: Isten műve napjainkban. Nyíregyháza, 1935. 47. (a továbbiakban Márkus J. A., 1935.)

²⁷ Khaled, 2011. 75.

háromévi börtönbüntetésre ítélték. Azonban a büntetést nem töltötte le, a másodfokon eljáró debreceni királyi ítélőtábla felmentette. Indoklása szerint egyik cselekményében sem ismerte fel a gyűlöletre izgatást, és azok nem zajlottak a nyilvánosság előtt.²⁸ Az ügy lezárását követően Rohácsek Csehszlovákiába költözött családjával, néhány híve is követte. Valószínűleg ez a szlovák nemzetiségi színezetű mozgalom elszigetelt maradt, nem sikerült a szlovák öntudatot széles körben felébreszteni, mivel 1920-ban a román népszámlálás idején is csak 68 egyén vallotta magát szlovák nemzetiségűnek.²⁹ Sőt, erőszakos szláv törekvéseivel Rohácsek ellenszenvet váltott ki a gyülekezetben: megtörtént, hogy a család akarata ellenére egy elhunyt személy sírkövét szlovák nyelven íratta meg, amiért a hozzátartozók később panaszt tettek.

A prédikátor bebörtönzésével majd távozásával a gyülekezet vezető nélkül maradt, ugyanakkor meg kívánta tartani önállóságát. A szabadegyházi közösség 1920-ban egyértelműen kinyilvánította az evangélikus egyháztól való elszakadási szándékát és csatlakozását kérte a methodista egyház szervezetéhez. Ezt Rohácsek József egyébként nem támogatta.

Az immár a methodista egyház kötelékébe tartozó gyülekezet első lelkészének beiktatásával – átmenetileg – elveszítette szlovák voltát, hiszen az 1922-ben Nyíregyházára helyezett Wallrabenstein Jakab³⁰ nem tudott szlovácul. Idejében külföldi (nyugati) methodisták támogatásával épült meg a közösség Dessewffy téri 760 fős imaháza. 26 tanyabokorban végzett lelki gondozást, zenekart alakítottak, és kékkeresztes cserkészcsapat működött.³¹ Buzgó karitatív tevékenységet (diakónia) folytatott, amely meghaladta azt, ami a gyülekezet méretétől elvárható lett volna: a Szarvas utcai ingatlanban idősotthon működött,³² az imaház udvarában vakok részére otthont tervezett létrehozni,³³ már Nyíregyházán tervbe vette a később Budakeszin megalapított Béthel-ház létesítését,³⁴ a téli hidegben melegedőszobát nyitott, amelyet később a család munkás fiatalok számára napközi otthonná alakított.³⁵ Aktívan fellépett az alkoholo-

²⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, VII. 2. b. Debreceni Királyi Ítélőtábla iratai. Polgári és büntetőperes iratok, 1911–1949. B 306/1921.

²⁹ MNL SZSZBML, V. 77. c. III. 347/1920.

³⁰ Wallrabenstein Jakab (Járek, 1881 – NSZK, 1965) evangélikus, methodista lelkész. Teológiai tanulmányait Eperjesen, majd Hallében végezte, 1910-ben a délvidéki Homokos evangélikus lelkésze lett. 1922-ben Magyarországra költözött, azonban az evangélikus egyház nem tudott részére plébániát biztosítani, a methodista egyház viszont szívesen fogadta. 1925-ben az egyházmegyei törvényszék állásvesztésre ítélte, amely alól csak 1946-ban mentesítette. 1929-ben Budakeszire költözött, ahol megalapította a szellemi sérülteket gondozó Béthel-otthont, amelyet 1950-ig működtetett. 1959-ben feleségével az NSZK-ba költöztek, ott hunyt el 1965-ben.

³¹ Khaled, 2011. 94.

³² Uo. 93.

³³ Nyírvidék, 1923. január 5. 3.

³⁴ Uo. 1926. december 8. 4.

³⁵ Uo. 1927. január 4. 3.

lizmus elleni harcban, előadásokat tartott, népművelő programokat szervezett. Ezek által a lakosság szélesebb körének szimpátiáját is megnyerte, és sem a vármegye, sem Nyíregyháza város nem gördített akadályt működése elé. 1929-ben Wallrabensteint elhelyezték a városból, utódja Dékány Elemér lett 1931-ig.

A metodizmus kezdeti erejét későbbi vezetője, Márkus József András a szlovák nyelvűségben látta, és mert képes volt jól alkalmazkodni a közösség hagyományaihoz.³⁶ Elterjedését a rokoni kapcsolatok segítették, ugyanakkor a metodisták jámbor életvitele (mindenekelőtt az alkohol és dohányzás tilalma, a jövedelem tíz százalékának felajánlása stb.) egyben a közösség tagjainak elkülönüléséhez is hozzájárult. A metodista egyházhoz való csatlakozás után a gyülekezet istentiszteletei magyarul folytak, ahogyan a Biblia órák is, de az imádságokat a hívek szlovákul mondták el. A nyíregyházi a legnagyobb magyarországi metodista gyülekezet volt.³⁷ A magyarnyelvűség következtében a nyíregyházi központ missziós területe is igen kiterjedté vált: az 1920-as években már a vármegyén túl is voltak fiái Alsózsoltán, Miskolcon, Tégláson, majd később Hajdúdorogon.³⁸

1931-ben Márkus József András vette át a gyülekezet vezetését. Márkus 1901-ben született jómódú nyíregyházi családban, szülei az elsők között csatlakoztak az ébredő közösséghez. A metodista átalakulás idején már a fiatal Márkus J. András is a közösség vezetői közé tartozott, 1922-ben tagja volt a gyülekezet küldöttségének, amely kérte csatlakozását az országos egyházhoz. 1921 és 1925 között teológiát tanult Frankfurtban, majd Londonban. Szülővárosába való visszatérése előtt a Tolna vármegyei Györköny községben szolgált. Nyíregyházi működése mindenképpen a metodista egyház prosperáló időszakának tekinthető, hiszen az új irányzat sok hívet vonzott nemcsak a városban, de a körzethez tartozó más településeken is. A nyíregyházi gyülekezet lélekszáma az összes magyarországi metodista egyharmadát tette ki.³⁹ Ugyanakkor vezetőjük igen ellentmondásos személyisége miatt az évtized derekán az országos vezetés a nyíregyházi közösség elszakadásával is számolt.⁴⁰

A nyíregyházi szlovák vezető személyével az istentiszteleteken ismét nagyobb teret nyert a szlovák nyelv. A 20. század közepére pedig az egyházi alkalmak, vagyis az evangélikus és a metodista istentiszteletek voltak a szlovák közösség hivatalos nyelvgyakorlásának egyetlen helyszínei, de az evangélikus templomból egyre inkább kiszorult. Nem véletlen, hogy a csehszlovák áttelepülési propaganda is Márkus gyülekezetében fejthette ki a legeredményesebben tevékenységét. A prédikátor maga az ügy legfőbb szószólója lett. Vélhetően nem Márkus nemzetiségi érzelmei, hanem személyiségéből fakadó külön utas magatartása és a személyes érvényesülés lehetősége volt

³⁶ Márkus J. A., 1935. 12.

³⁷ Khaled, 2011. 93.

³⁸ Uo. 94.

³⁹ Uo. 176.

⁴⁰ Uo. 214.

legfőbb motivációja, mert a szlovák öntudatot az élete korábbi szakaszáról rendelkezésre álló források nem erősítik meg. Személyes karizmájának köszönhetően sokan kizárólag az ő felhívására vállalták az átköltözést. Gyülekezetének kb. 80%-a áttelepülésre jelentkezett és 1946–1948 folyamán elhagyta az országot, Léván és néhány környékbeli faluban telepítették le őket. A metodista egyház működését azonban Csehszlovákiában nem engedélyezték, a lévai gyülekezetet 1948-ban megfigyelés alá helyezték.⁴¹ A gyülekezet sorsa 1950-ben oldódott meg, amikor csatlakoztak a Cseh Testvérek Egyházához (szlovákul: Jednota československá, ma: Jednota bratská), ahhoz az egyházhoz, amelybe egykori prédikátoruk, Rohácsek által vezetett csehszlovákiai kékkeresztes közösségek egy része is betagozódott.⁴²

A vallásos ébredés természetesen nem csak az evangélikus egyház híveit érte el, egyedül a metodista közösségnél mutatható ki egyértelműen, hogy híveik korábban túlnyomó részt a lutheránus felekezethez kötődtek. A metodista gyülekezet hamar tovább osztódott, tőle vált le a szabad testvérek közössége, akik zárkózott, befelé forduló életet éltek, anyaközösségüktől eltérően nem folytattak missziós tevékenységet. Néhány olyan kisebb „szekta” is jelen volt a városban, amelyek működését a hatóságok sem látták szívesen. Pár család a nazarénus hitet követte, azonban őket a hatóságok is szigorúan figyelték, mindenekelőtt a fegyverviselés, és így a katonai szolgálat megtagadása miatt. A nazarénusok számára tilos volt az eskütétel is, és egyházadót sem fizettek híveik. Állam- és egyházellenes nézeteik miatt a millenisták is a hatóságok szeme elől elrejtve folytatták tevékenységüket. A Jehova tanúinak mozgalma a két világháború közötti időszakban szerzett több hívet a városban. Az adventisták 1925-ben kérték a hatóságok engedélyét gyülekezetalapításhoz,⁴³ de az 1930-as évektől megjelentek a pünkösdisták is. A második világháború alatt több antimilitarista elveket valló gyülekezet működését is betiltották: így az adventistákat, a Jehova tanúit, nazarénusokat, millenistákat, pünkösdistákat, őskeresztényeket.

A felnőtt keresztség, az anyaegyházhoz való kötődés és a közösségek közötti mobilitás miatt a statisztikákból nem látszanak a vallási mozgalmakhoz csatlakozottak valós adatai: 1941-ben 48-an vallották magukat baptistának, 70-en pedig egyéb vallásúnak. 1949-ben kb. félezerre volt tehető a városban jelen lévő hitbuzgalmi csoportok-

⁴¹ Szlovák Nemzeti Levéltár Fond Povereníctvo Vnútra. Sekretariát ČSPK Fasc. 76. 280/1948. 41. d. Mindeközben a magyar metodista egyházat a 120.000/1947. II. sz. vallás- és közoktatásügyi rendelet alapján hivatalosan elismerték. Az egyház a huszita hagyományokat örökölte tovább, amelybe beépültek Luther, Wesley és más reformátorok tanai. Ahogyan a metodisták, úgy a cseh testvérek is a Szentírás szavaihoz való szigorú ragaszkodást hirdetik és híveiktől jámbor, önmegtartóztató életet várnak el. Szoros kapcsolatot ápolnak más protestáns gyülekezetekkel, a statisztika szerint ma két és félezer tagot tartanak nyilván: <http://www.mksr.sk/vdoc/249/cirkev-bratska-20.html> Letöltés: 2020. 01. 21.; Az egyik legnagyobb gyülekezete Léván működik.

⁴² Faltánová, 2000. 274.

⁴³ Nyírvidék, 1925. március 27. 9.

hoz csatlakozottak száma: legtöbben a metodisták és adventisták voltak, kb. 100-100 fő, őket követték a bethanisták (90 fő), majd a baptisták (80 fő), Jehova tanúi (30 fő), az ún. őskeresztyén gyülekezetnek (pünkösdisták) csak 4 követője volt. A városban működött még a keresztyén testvérgyülekezet, azonban követőik számát a jelentés készítői nem ismerték.⁴⁴

⁴⁴ MNL SZSZBML, V. 77. a. Elnöki iratok, 1874–1948. 42/1949.

